

PEDAGOŠKI I(LI) FILOZOFSKI FAKULTET

Sažetak

Rekonceptualizacija Pedagoškog fakulteta Univerziteta u Zenici i njegova transformacija u Filozofski fakultet predstavljaju, u akademskom smislu, značajan iskorak, ali i veliki izazov. Ta promjena će ostati formalnost ako se kvalitetom i kreiranjem istinske zajednice naučnika, u oblasti humanističkih i društvenih nauka, ne odgovori na brojne društvene probleme, kao i na proces pretvaranja akademske istine u ideološke koncepte.

Ključne riječi: *reforma, ideologija, fakultet, kolektivni imaginarij, kultura*

Summary

Reconceptualization of the Pedagogical Faculty University of Zenica and its transformation to Faculty of Philosophy represent, in academic sense, a significant step forward and also great challenge. This change will remain a formality if the quality and creating a true community scientists, in the field of social and humanities sciences, did not respond to numerous social problems, as well as on the process of converting academic truth to ideology.

Key words: *reform, ideology, faculty, collective imaginary, culture*

Uvodne napomene

Promjene u oblasti visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, koje se odvijaju u zadnjih deset godina, označene su sadržajem Bolonjske deklaracije, odnosno Bolonjskom reformom. Ova reforma je, na različite načine i s različitim intenzitetom, obuhvatila čitavu Evropu, pa tako i Bosnu i Hercegovinu. Ključni ciljevi ove reforme su

fokusirani na stvaranje jedinstvenog prostora za visoko obrazovanje u Evropi uz realizaciju nekoliko elemenata od kojih se izdvajaju dva – mobilnost za studente i profesore, te osiguranje kontrole kvalitete.

Aktualna transformacija univerziteta u BiH, kao i oblasti visokog obrazovanja uopće, odvija se pod utjecajem Bolonjskog procesa. Ali, veliko je pitanje u kojoj mjeri je ta reforma u BiH osmišljena, te da li su adekvatno određeni strateški ciljevi, kadrovi i sredstva na osnovu kojih će se realizirati ta reforma. S druge strane, problemi s kojima se suočava bosanskohercegovačko društvo danas, kao i evidentne teškoće u oblasti visokog obrazovanja, ukazuju na činjenicu kako je djelovanje univerziteta zaista neophodno reformirati uz koncipiranje njihove misije.

Nedostatak sredstava i strateškog plana za razvoj javnih univerziteta umnogome opterećuje njihovu egzistenciju i kvalitet njihovog rada. Univerziteti sve manje doprinose u promjeni uvjeta života u BiH – nema unapređenja kvalitete života niti poboljšanja standarda. A kada je riječ o razvoju i utjecaju društvenih i humanističkih nauka, onda imamo, također, veoma lošu situaciju koja ima i svoju specifičnu karakteristiku. Ove grupacije naučnih disciplina izgledaju nemoćne i jalove u odnosu na današnje izazove koji određuju bosanskohercegovačku realnost.

Nove mogućnosti

Globalni fenomen koji je zahvatio oblast visokog obrazovanja jeste proces komercijalizacije. Profit i tržišni principi su postali veoma bitni elementi u strategiji razvoja današnjeg univerziteta. Ovo se ne odnosi samo na privatne univerzitete nego i na javne univerzitete koji nastoje na tržištu izboriti svoju poziciju i svoj materijalni interes. Ovakva praksa nije novost jer je ona postojala na nekim univerzitetima u SAD još u 19. stoljeću. Međutim, komercijalizacija znanja u oblasti visokog obrazovanja danas, u doba neoliberalnog kapitalizma, doživljava svoj procvat.

Ovaj proces podrazumijeva podređivanje naučnoistraživačkog rada i obrazovnog procesa profitabilnim i komercijalnim interesima. Različiti modeli doškolovanja, dopunskog učenja i obuke, povremenih i specijaliziranih kurseva, predstavljaju upravo takve obrazovne procese koji su postali dio svakodnevne prakse brojnih univerziteta na prostorima Evrope, pa tako i Bosne i Hercegovine.

S obzirom da je profitabilnost često najvažniji cilj ovih procesa, to umnogome utječe na njihov sadržaj i kvalitet.

Pokretanje raznih tečajeva, namijenjenih za profesionalce i stručnjake u određenim oblastima, kao i veoma popularna upotreba interneta za sprovođenje edukacijskih programa i ciljeva, donose prihode univerzitetima,¹ ali i bitno utječu na opterećenost profesora i na kvalitet nastave koju oni realiziraju. To se onda, zbog visokog stepena angažiranosti nastavničkog tima, odražava i na kvalitet onog redovnog dijela nastavnog procesa koji se na javnim univerzitetima isplaćuje javnim sredstvima i sredstvima studenata.

Uopću komercijalizaciju i profitabilnu orijentaciju univerziteta, širom svijeta, uklopio se i naučno istraživački rad. Ovaj fenomen nije toliko izražen u BiH jer ona ne posjeduje potrebne naučno istraživačke resurse za realizaciju velikih, skupih i savremenih naučnih projekata. Međutim, pojedine djelatnosti i oblasti, poput farmaceutske industrije, danas se ne mogu zamisliti bez upliva čisto tržišnih interesa. Ono što posebno zabrinjava jeste činjenica da, u ovakvim slučajevima, tržišni interes utječe i na istraživačke postupke, na objektivnost naučnika, te na rezultate istraživanja i njihovu interpretaciju.

Ipak, najveći problem s kojim se danas suočavaju univerziteti i oblast visokog obrazovanja u BiH, osim nedostatka materijalnih sredstava za kreiranje kvalitetnih i strateških planova, jeste njihova nemoć i ravnodušnost spram (ne)rješavanja brojnih društvenih problema. To se posebno odnosi na društvene i humanističke nauke koje su, često, zapostavljene i nerazvijene u okviru pojedinih bosanskohercegovačkih univerziteta. Okosnica za razvoj humanističkih nauka jeste, u institucionalnom smislu, postojanje filozofskog fakulteta.

Na gotovo svim univerzitetima u okruženju filozofski fakulteti su svojevrsna esencija visokog obrazovanja i oni objedinjuju najznačajnije oblasti društvenih i humanističkih nauka. Oni decenijama postoje na univerzitetima u Ljubljani, Zagrebu, Beogradu, te u našoj zemlji (univerziteti u Sarajevu, Banjoj Luci, Mostaru, Tuzli). Na tim fakultetima se izučavaju discipline iz oblasti jezika, književnosti, psihologije, filozofije, komunikologije, sociologije, historije, pedagogije, bibliotekarstva, antropologije, kulturologije, odnosno iz različitih humanističkih i društvenih naučnih oblasti.

Upravo je to bio jedan od ključnih razloga zašto se krenulo u proces transformacije Pedagoškog fakulteta Univerziteta u Zenici.

¹ Bok, Derek (2005): *Univerzitet na tržištu*. Beograd: Clio.

Pedagoški fakultet je od svog osnivanja 1994. godine, kada je egzistirao kao Pedagoška akademija, pa do danas, odigrao bitnu ulogu u oblasti visokog obrazovanja u ovom dijelu Bosne i Hercegovine. Njegov značaj se ogleda i u edukaciji novih profesora razredne nastave, ali i profesora bosanskog, hrvatskog, srpskog jezika i književnosti, engleskog i njemačkog jezika i književnosti, matematike i informatike, odnosno u edukaciji kadrova koji su bili neophodni za realizaciju nastave u osnovnim i srednjim školama. Pedagoški fakultet je, u tom kontekstu, bio izuzetno važan faktor u procesu stvaranja Univerziteta u Zenici.

Uloga Pedagoškog fakulteta je nezaobilazna u svakoj analizi i evaluaciji institucionaliziranog modela djelatnosti visokog obrazovanja na ovim područjima. Aktualna transformacija Pedagoškog u Filozofski fakultet, s druge strane, omogućava matičnost i uvjete za razvoj humanističkih nauka, te razvoj nekoliko društvenih naučnih disciplina. Novoimena organizaciona jedinica (Filozofski fakultet), za razliku od Pedagoškog fakulteta, ima znatno veći potencijal da se razvija u budućnosti i da ponudi atraktivnije studentske programe i kolegije, kako sa stanovišta akademske javnosti tako i sa stanovišta potreba tržišta rada.

Statusnim promjenama Pedagoški fakultet postaje Filozofski fakultet i time se postiže nekoliko ciljeva:

- bez ulaganja se omogućava rekonceptualizacija Pedagoškog fakulteta Univerziteta u Zenici što, između ostalog, znači i da se postojeći odsjeci mogu nastaviti razvijati;
- jača se humanistička komponenta na Univerzitetu u Zenici koja se u svijetu i regionu pokazala kao najbitnija za razvoj kritičkog i humanističkog diskursa neophodnog za razvoj cjelokupnog društva i unapređenje elemenata civilnog društva;
- stvara se mogućnost za otvaranje atraktivnih i traženih studentskih programa (filozofija, sociologija, kulturalni studiji);
- unapređuje se naučno-istraživački rad i to u oblasti koja ima svoju izraženu humanističko-društvenu vrijednost, što je opravdano kako s akademskog aspekta tako i sa aspekta potreba društva;
- otvara se prostor za kvalitetnu i efikasnu saradnju između univerziteta i javnosti (različite institucije i ustanove iz oblasti kulture, umjetnosti i obrazovanja, turizma, politike, nevladinog sektora, masovnomedijske produkcije i poduzetništva), čime se na optimalan način može ispuniti i veoma značajan zadatak koji

ima visokoškolska ustanova – utjecaj na kvalitet života u zajednici u kojoj ta ustanova postoji i djeluje.

Rekonceptualizacija Pedagoškog fakulteta i njegova transformacija u Filozofski fakultet stvorili su preduvjete i za pokretanje novog studijskog programa – Kulturalnih studija. Ovo je prvi dodiplomski studij takve vrste u Bosni i Hercegovini koji, na određen način, dokazuje kako je pomenuta rekonceptualizacija bila opravdana. Ključni cilj Kulturalnih studija usmjeren je ka promjeni dominirajućeg razumijevanja značaja kulture za društvo, odnosno ka promjeni poimanja kulture isključivo kao potrošnje. Kultura i kulturna baština se mogu posmatrati i kao osnova za ekonomski razvoj određenog regiona.

Na ovu, u svijetu odavno poznatu činjenicu i praksu, ukazuje i dokument pod nazivom *Zajedništvo u razlikama: Kultura na raskrsnici u Bosni i Hercegovini*² u kojem ekspert Vijeća Evrope za kulturnu politiku konstatira da kultura predstavlja jednu od ključnih poluga obnove i reintegracije zemlje. I u Deklaraciji Kulturnog foruma BiH ističe se, između ostalog, da je potreban „intenzivan rad na promjeni shvaćanja kulture kao dijela javne potrošnje i njenog pozicioniranja kao investicije od posebnog društvenog interesa za budućnost kulturnog, socijalnog i ekonomskog razvoja“.³

(De)ideologizacija

Uključivanje BiH u evropske integracije i prihvatanje evropskih kriterija za unapređenje kulture, zaštitu kulturne baštine i afirmaciju kulturne industrije i kulturnog turizma usmjereni su ka potrebi za edukacijom novog profila stručnjaka u ovoj oblasti. Znanja i vještine tih stručnjaka trebaju omogućiti promociju kulturnih i humanističkih vrijednosti, te oblikovanje jednog modernog koncepta kreativne industrije koja motivira ustanove i institucije kulture, kao i lokalne zajednice i regije, za drugačiji program strateškog planiranja vlastitog razvoja.

Teorijski osnov *Kulturalnih studija* počiva na uspostavi osobenog koncepta kulture i osvještavanju značaja kulture za razvoj

² Cultural Policy in Bosnia-Herzegovina: Experts Report. *Togetherness in Difference: Culture at the crossroads in Bosnia and Herzegovina.*, (2002), Charles Landry.

³ https://www.parlament.ba/sadrzaj/ostali_akti/deklaracije/default.aspx?id=30678&langTag=bs-BA

Bosne i Hercegovine. Pomenuti osnov, kao i koncept, zasnovani su, prema onome što je istaknuto u Elaboratu posvećenom pokretanju Kulturalnih studija, na nekoliko ključnih komponenti :

- kulturno-historijsko naslijeđe Bosne i Hercegovine je veoma bogato – u njegovom nastanku učestvovala su četiri velika kulturno-civilizacijska kruga: mediteranski, srednjoevropski, bizantski i orijentalno-islamski;
- nužnost promjene društvenog položaja kulture – kulturu ne treba poimati kao dio javne potrošnje već kao jedan od ključnih faktora ekonomskog i socijalnog razvoja Bosne i Hercegovine i Zeničko-dobojskog kantona;
- ulaganje u kulturu i kulturne industrije treba imati značajnu ulogu u planiranju i provođenju ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine;
- ulaganje u kulturu kreira nova radna mjesta, smanjuje siromaštvo, učestvuje u povećanju trgovine, potiče razvoj novih tehnologija i utječe na poboljšanje opće kvalitete života;
- kulturni proizvodi su, jednim dijelom, podložni tržištu i tržišnoj valorizaciji – kultura iz kategorije potrošnje prelazi u kategoriju proizvodnje;
- u tranzicijskom, postratnom i podijeljenom bosanskohercegovačkom društvu kultura je faktor koji doprinosi jačanju socijalne kohezije i igra značajnu ulogu u procesu pomirenja;
- bez očuvanja materijalne i duhovne kulturne baštine nema kulturnog identiteta;
- u doba opće globalizacije kultura igra značajnu ulogu u procesu izgradnje i očuvanja grupnog/nacionalnog identiteta.

Kulturalni studiji omogućavaju i jačanje pozicije humanističkih nauka na Univerzitetu u Zenici, kao i razvoj jednog humanističkog koncepta zasnovanog na tradicionalnim vrijednostima prosvjetiteljstva. Humanistički koncept podrazumijeva stvaranje potrebe da se kritički i imaginativno promišlja o pitanjima s kojima se čovjek suočava danas, kako kao građanin jedne zemlje, tako i kao građanin svijeta. Na taj način se otvara prostor za stvaranje otvorenog mišljenja o osnovnim vrijednostima vlastite kulture, kao i mišljenja koje omogućava da se razumiju i prihvate iskustva drugih kultura.

Međutim, pred transformirani Pedagoški, a sada Filozofski fakultet, postavljaju se brojni problemi. Neki od njih već su apostrofirani u kontekstu reformskog Bolonjskog procesa koji

obuhvata čitav domen visokog obrazovanja u BiH. Osim nedostatka materijalnih sredstava i osmišljene strategije, potrebno je istaknuti još jednu teškoću koja bitno određuje ulogu univerziteta i djelovanje, posebno, humanističkih nauka u društvu. Riječ je o naslijeđenoj matrici koja danas određuje, umnogome, principe i modele djelovanja univerziteta i profesora u BiH.

Naime, na prostorima bivše Jugoslavije, možemo identificirati dva kolektivna imaginarija koja su obilježila političko-ideološke, ekonomske, sociološke, te kulturne i obrazovne matrice. Hronološki gledano, prvi taj imaginarij je tradicionalni imaginarij koji je svoje korijene pronašao u buđenju i formiranju nacionalne svijesti kod balkanskih naroda, te koji je predstavljao svojevrsnu ideju kolektivnog otpora i bunta protiv strane vlasti. Evokaciju tradicionalnog imaginarija možemo prepoznati u matrici epskog poimanja vlastite nacije i svijeta.⁴

Nakon Drugog svjetskog rata tradicionalni imaginarij je zamijenjen novim kolektivnim imaginarijem – revolucionarnim, koji je predstavljao politički imaginarij revolucionarne ljevice. Oba ova imaginarija, a posebno revolucionarni, utjecala su na formiranje univerziteta na ovim prostorima, kao i na modeliranje osnovnih ideja o misiji i ulozi univerziteta u društvu. Mnoge funkcije univerziteta su, u kontekstu djelovanja kolektivnog imaginarija, bile svedene na afirmaciju i promociju određenih političko-ideoloških stavova.

Na taj način univerzitet je podrazumijevao mjesto gdje se kreira naučna istina, ali kao uputstvo, kao preporučeni koncept za realizaciju društvene prakse. Univerzitet nije predstavljao prostor gdje se kritički preispituju stavovi i teze, on nije bio predviđen da funkcioniра kao mjesto za javnu debatu i otvaranje naučnostručnih diskusija o društvenim problemima. Naprotiv, univerzitet je, u toj društvenoj matrici, egzistirao kao topos gdje su akademsko znanje i akademske istine instrumentalizirane na način da promoviraju određene ideološke konstrukcije.

Nepostojanje kritičkih stavova i slobodne razmjene mišljenja, u forumu kojeg čini zajednica naučnika, uvjetovali su da bez problema funkcioniра postavka prema kojoj je ideologija mogla dobiti naučni legitimitet i sama se predstaviti kao nauka. Ovakvu ulogu univerziteta i naučne misli, naročito u oblasti humanističkih i društvenih nauka, kojom se afirmiraju subjektiviteti revolucije i proletera/seljaka, nakon

⁴ O ovome vidjeti Žanić, Ivo (1998): *Prevarena povijest*. Zagreb: Durieux.

formiranja novih država na prostoru eks-Jugoslavije, zamijenila je nova matrica i novi subjektivitet.

Nakon što je dominantna humanistička misao, u prethodnom političkom sistemu, legitimirala i afirmirala jedan kolektivitet i jedan kolektivni imaginarij, onaj revolucionarnog karaktera u čijem središtu se nalazila radnička klasa, u novom periodu, sada ta humanistička misao, koncentrirana na bosanskohercegovačkim univerzitetima, uglavnom, promovira etniju i nacionalne interese kao najvažnije sadašnje i buduće komponente bosanskohercegovačke stvarnosti.⁵

Taj proces koji danas, umnogome, utječe na reformu visokog obrazovanja u BiH, ponovo omogućava politizaciju univerziteta i akademskog znanja. Pretvaranje dijela društvene i humanističke misli u BiH u svojevrsnu apologetiku etnonacionalne ideologije i politike omogućava i legitimiranje potpune podjele bosanskohercegovačkog društva prema etnonacionalnim principima i kriterijima. Na taj način i univerzitet i ta misao gube svoj akademski i naučni značaj.

To je jedan od najvećih izazova pred kojima se danas nalazi univerzitet u BiH, a posebno društvene i humanističke nauke, odnosno one naučne discipline koje se, pretežno, bave društvenim pitanjima. Stvaranje slobodnog i otvorenog akademskog foruma kojeg čini zajednica naučnika, jeste preduvjet da se naučna misao u BiH suoči s ogromnim društvenim problemima, te preduvjet za kreiranje rješenja za te probleme. Takav izazov, te svojevrsna akademska i moralna odgovornost, sada su postavljeni i pred transformirani Pedagoški, odnosno Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici.

Završna razmatranja

Aktualno stanje u oblasti visokog obrazovanja i na bosanskohercegovačkim univerzitetima označeno je reformom u skladu sa sadržajem Bolonjske deklaracije. Reforma se odvija u veoma teškim ekonomskim uvjetima tako da su njeni efekti neizvjesni. To se posebno odnosi na javne univerzitete čije je finansiranje opterećeno upravo nedostatkom sredstava kojim raspolažu osnivači. U takvom kontekstu otežano je obezbijediti kvalitetno egzistiranje i funkcioniranje javnih univerziteta i fakulteta.

⁵ O ovome vidjeti Vlasisavljević, Ugo (2003): *Lepoglava i univerzitet : Ogledi iz političke epistemologije*. Sarajevo: Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta, str. 177-187.

Ipak, složeno stanje u bosanskohercegovačkom društvu i brojni problemi, postavljaju velike izazove i zadatke pred akademsku zajednicu, a to se, naročito, odnosi na djelovanje društvenih i humanističkih nauka. To znači da se kvalitet funkcioniranja univerziteta mora povećavati bez obzira na kompliciranu ekonomsku situaciju u BiH. S druge strane, društveni okvir unutar kojeg djeluje visoko obrazovanje u BiH, već decenijama je opterećen svojevrsnom ideologizacijom i utjecajem neakademske postavke reproduciranih iz matrica kolektivnog karaktera.

Nastojanje da se omogući razvoj visokog obrazovanja na Univerzitetu u Zenici, bez dodatnih ulaganja, modelirao je proces rekonceptualizacije Pedagoškog fakulteta i njegovu transformaciju u Filozofski fakultet. U okviru iste ideje, osmišljeno je i pokretanje novog studijskog programa jedinog takve vrste u BiH – Kulturalnih studija. Na taj način potencijal i referentnost Pedagoškog fakulteta su postali osnovom za razvoj kako postojećih tako i novih društvenih i humanističkih naučnih disciplina. Međutim, veliki izazovi u budućnosti će provjeriti (ne)uspješnost ovog procesa transformacije jer društvo, u cjelini, očekuje određene odgovore od akademske zajednice.

Literatura

- Altermatt, Urs (1998): *Etnonacionalizam u Evropi*. Sarajevo: Svjetionik.
- Bend, Julien (1997): *Izdaja intelektualaca*. Zagreb : “Politička kultura”.
- Bok, Derek (2005): *Univerzitet na tržištu*. Beograd: Clio.
- Lovrenović, Ivan (1996): *Bosna, kraj stoljeća*. Zagreb: Durieux.
- Vlaisavljević, Ugo (2003): *Lepoglava i univerzitet, Ogledi iz političke epistemologije*. Sarajevo: Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta.
- Žanić, Ivo (1998): *Prevarena povijest*. Zagreb: Durieux.

Analize, elaborati i deklaracije

- Cultural Policy in Bosnia-Herzegovina: Experts Report. *Togetherness in Difference: Culture at the crossroads in Bosnia and Herzegovina*; 2002, Charles Landry.
- *Deklaracija*, Forum BiH, Sarajevo, 2011.
- *Elaborat o statusnim promjenama*, Pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici, Zenica, 2012.